

FATSA-BOLAMAN GÜVERCİNLİK MEZARLIĞI VE MEZAR TAŞLARI

Sevinç EREN*

Kökeni inançlara dayanan mezar taşları, yapıldıkları dönemin, çevrenin, inançların, geleneklerin ve sanat anlayışının ortak ürünü olarak tarih ve kültür mirasımızın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu geleneğin devamı niteliğinde Ordu ili Fatsa ilçesine bağlı Bolaman Mahallesi, Güvercinlik Mevkiinde bulunan tarihi mezarlık alanındaki mezar taşları, çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Konu kapsamında gerçekleştirilmiş saha çalışmasında bahsedilen mezarlıkta farklı dönemlere ait farklı tür ve formda mezar ve mezar taşları incelenmiştir. Genel itibarıyla 18. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarına tarihlendirilebilen mezar taşlarının haricinde üzerinde tarih ibaresi bulunmayan ve anonim olarak nitelendirilebilen mezarlar ve gayr-i muntazam olarak dikilmiş mezar taşları tespit edilmiştir.

Zaman içerisinde çoğu tahrip olan mezarların ve mezar taşlarının baş taşları üzerindeki başlık ile tepeliklerinden hareketle bu mezar taşlarının kadın veya erkek mezarı olduğunu saptayabilmek mümkündür. Özellikle baş taşları mezarda yatan kişinin cinsiyetine göre farklılık göstermektedir. Tamamı taştan yapılan mezar veya mezar taşlarında bezemeye daha çok başlık, tepelik ve gövde kenarlarında yer verilmiştir. Mezar taşı kitabelelerinde genellikle başlangıç ifadeleri, kimlik bilgisi, dua istekleri ve ölüm tarihi yer almaktadır.

Farklı ölçü ve boyutlardaki dikili taş geleneğini sürdüren gayr-i nizamî formdaki mezar taşlarında taşların doğada olduğu gibi kullanıldığı, yüzeysel ya da tamamen düzeltildiği örnekler mevcuttur. Ağırıklı olarak mezarın baş kısmının yönünü belirten baş taşlarına yer verilmiş, bu mezar

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.
e-mail sevinceren1970@gmail.com Osmanlıca kitabe metinlerini okuyan Doç.Dr. Gazanfer İLTAR'a ve saha çalışmamda yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM'e, Yüksek Lisans öğrencim Özlem ÇABUK'a teşekkürü bir borç bilirim.

taşlarında herhangi bir bezeme ögesi bulunmamaktadır. Günümüzde defin yapılan bu alanın erken devirlerden itibaren mezarlık olarak kullanıldığı tespit edilebilmektedir. Bu bağlamda geçmişten bugüne mezar taşı geleneğinin izlerini farklı örneklerle bir arada toplayan Güvercinlik Mevkii Mezarlığı adeta açık hava müzesi görünümündedir.

Çalışma kapsamında Bolaman Mahallesi Güvercinlik Mevkiindeki mezarlıkta yer alan mezar tipleri, mezar taşı tipleri, başlık ve tepelik formları, bezeme özellikleri yanında malzeme-teknik, kitabelerde görülen hat türleri açısından değerlendirilmiştir. Mezar taşları kişi ve sülale adları, meslekler, hastalıklar vb. konular hakkında dönemsel bilgi alabildiğimiz tarihi birer belge niteliğinde olup Fatsa'nın kültürel tarihine de katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ordu, Fatsa-Bolaman, Mezar, Mezar Taşı, Süsleme.

FATSA- BOLAMAN GÜVERCİNLİK CEMETERY AND THE HEADSTONES

Headstones, which origing is based on beliefs, form an important figure in our historical and cultural legacy as a common product of their era, environment, beliefs, traditions and sense of art. As a follow up of this tradition, the Headstones located in Güvercinlik Cemetery, Fatsa province of Ordu, are the main subject of this article. The field research covers the analysis of the mentioned cemetery and its Headstones that come from different backgrounds and forms. Apart from the late 18th century- early 20th century dated ones, anonymous, unevenly erected Headstones without a date or inscription were also recorded.

It is possible to identify the Headstones which are dilapidated in time by their crest and capstones in order to see if they were belonged to a woman or a man. Especially the capstones vary from gender to gender. In entirely stone formed graves or Headstones, ornaments are placed mostly on crest, capstones and the body of the headstone. In epitaphs, there are mostly introductions, identifications, prayers and the date of death.

There are examples of irregularly set different tombs and Headstones, that continue the tradition of obelisk, are being used in nature in their organic form or being corrected superficially and entirely. Mostly, there are Headstones which point the head of the tomb and these headstones do not contain any ornamental item. It is depicted that this burial filed has always been used as a cemetery for generations, in this sense we can say that Güvercinlik Mevkii Cemetery is an outdoor museum, that embraces all different remains of obelisks from past to present.

Within the scope of this research, types of tombs, Headstones, their crest, capstones and ornaments were examined as well as the material equipments and calligraphies on the epiphanies. Headstones can be a source of historical information about people, families, occupations, diseases which leads to contribution to the cultural history of Fatsa.

Key Words: Ordu, Fatsa- Bolaman, Tomb, Headstones, Ornaments.

Giriş

Ordu iline bağlı Fatsa ilçesi sınırları içerisinde yer alan Bolaman, Fatsa-Ordu karayolunun yaklaşık dokuzuncu kilometresinde konumlanmıştır. Fatsa İlçesi'ne bağlı bir bucak olan Bolaman'a 1965 yılında Laleli ve Güvercinlik köylerinin birleştirilmesi ile belediye statüsü verilmiş², 2012 yılında da yeni belediye kanununa göre Bolaman, Fatsa'nın mahallerinden biri olmuştur.

Bölgenin tarihçesine kısaca bakacak olursak, Bolaman'ın içerisinde bulunduğu Ordu ve çevresinde eski çağlardan beri farklı kültürler ve yerleşmelere dair izler görülmektedir. Tarih öncesi dönemde Ordu, Ünye ve Fatsa çevresinde Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik ve Tunç çağı buluntularına rastlanmıştır (M. Özdemir 2006: 122). Sonrasında ise Kaşkalar, Amazonlar, Kimmerler, Miletliiler, Persler, Makedonyalı İskender'in yörede hakimiyet kurduğu bilinmektedir (M. Özdemir 2006: 122-130, 140-141; Y. Büktel 2013: 150-155). Yine aynı coğrafyada yerli halkların yaşadığı da bilinmektedir. Sonrasında ise bölgede Pontus devleti, Roma İmparatorluğu ve 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun bölünmesi ile Bizans İmparatorluğu (Doğu Roma) hakimiyeti görülür (M. Özdemir, 2006: 124, 128-154).

Kuruluşu antik çağlara kadar uzanan ve liman kenti olduğu düşünülen Bolaman'ın Antik adı Polemeon'dur. Aslında ilk yerleşimin eski Polemeon olan Bolaman'da başladığı ve zaman içerisinde günümüz Fatsası'nın sınırlarına kadar geldiği görülmektedir. Polemon olarak adlandırdığımız Bolaman'ın Roma imparatorluğunun 395 yılında ikiye ayrılmasından yaklaşık 400 yıl önce kurulduğu kabul edilir (Y. Büktel 2011: 155).

Türklerin Fatsa çevresine yerleşmeleri ise Malazgirt zaferi sonrası olmuştur. Danişment Gazi döneminde buraya yerleşen oymaklar sayesinde Türkleşme ve İslamlaşma süreci başlamıştır (B. Yediyıldız 2018: 46-47,99; N. İpek 2021: 631-632). 1380'lerde Hacıemiroğulları adlı Türk beyliğinin hâkimiyeti ile Fatsa ve çevresinde Türk nüfusunun arttığı görülmektedir (Ö. Öztürk 2012: 510).

² "Ordu ili'nin, Fatsa ilçesi, Bolaman Bucağına bağlı Lâleli ve Güvercinlik köylerinin birleşerek "Bolaman" adı altında belediye kurulan, Danıştay Genel Kurulunca verilen 1/7/1965 günlü ve 1965/161 sayılı karar üzerine 1580 sayılı Kanunun 7469 sayılı Kanunla değişik 7. nci maddesine göre uygun görülmüştür." Resmi Gazete, 8 Aralık 1965. (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

Osmanlı idaresinde Bolaman'ın 1520 yılında Rum Eyâleti, Canik Sancağı, Satılmış Kazasına bağlı bir nahiye, 1647 dolaylarında Trabzon Eyâleti, Ordu Sancağına bağlı bir kaza, 1868 yılında Trabzon Eyâleti, Trabzon Sancağı, Ordu Kazasına bağlı bir nahiye ve 1924 yılında Fatsa Kazasına bağlı bir nahiye olduğu görülmektedir (Sezen, 2006: 88; Bayraktar, 2005: 45). Bolaman ismi 1455 tarihli Tahrir Defteri'nde "Bölük-i Niyabet-i Geriş-i Bolaman (278) ez takrir Karye-i Nefs-i Ebercülü ve Mezra'a-i Kömürlük ve Mezra'a-i Lalelü" olarak geçmektedir (Yediyıldız ve Üstün 1992: 211; B. Yediyıldız 1985: 21-22; M. Büyük 2011: 75).

Bolaman Güvercinlik Mahallesi Mezarlık Alanı ve Mezar Taşları

Bu bildiriye Ordu'nun Fatsa ilçesine bağlı Bolaman Güvercinlik Mahalle'sinde, bulunan tarihi mezarlık ve bu mezarlıkta bulunan farklı dönemlere ait mezar ve mezar taşları incelenmiştir. Konu edilen mezarlık Ordu-Perşembe Bolaman sahil yolunda Bolaman kavşağının güney yönünde yer almaktadır (F.1). Mezarlık alanının batısında Bolaman Oski ek binası, doğu kısmında ise (Samsun ve Ordu İlini bağlayan otobanın 33 km batısında) engebeli ve yüksek arazide kaya mezarları (F. 4) bulunmaktadır (Ordu Kültür Envanteri, 2019: 335).

Fatsa Bolaman Mahallesi Güvercinlik mevkiinde yer alan mezarlık doğu -batı yönünde geniş bir alanı kaplamaktadır. Bilindiği gibi mezarlıklar Anadolu'ya göç eden Türk unsurlarının bir bölgeye yerleşmesi ve o bölgeyi sahiplenmeleri açısından büyük bir öneme sahip olmuştur. Bu sebeple köy ve şehir yerleşimlerinde mezarlıklar önemli bir yer tutmaktadır. Halit Çal'ın (2019) "Türkiye'de Mezar Taşı Araştırmalarının Durumu ve Sorunları" adlı makalesinde de belirtildiği gibi mezar ve mezar taşı araştırmalarında hukuki, terminolojik, yöntemsel ve bu yöntem içerisinde mezar ve mezar taşı tipolojisine dair sorunlar kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır³ Benzer sorunlar bu çalışmaya konu olan Güvercinlik mezarlığı içinde geçerlidir.

Anadolu'daki köy ve şehir yerleşimlerindeki mezarlıkların yapılanması Orta Asya Türk şehir geleneğinin bir devamı niteliğindedir (M. De-

³ Detaylı bilgi için ayrıca bkz. Halit Çal, "Türkiye'de Mezar Taşı Araştırmalarının Durumu ve Sorunları", *I. Uluslararası Geleneksel Türk Mezar Taşları*, 19-21 Eylül 2018, Bakü/Azerbeycan, 2009, s. 133-160.

mir 1999: 471-474). Selçuklu devrinden itibaren mezarlıklar şehir dokusu yanında mezarlık içerisinde yer alan cami, mescid, zaviye, türbe gibi yapılarla şehrin önemli sosyo-kültürel merkezlerinden biri olmuştur (M. Demir 1999: 476). Bu bağlamda Semavi Eyice'nin (1996) belirttiği gibi:

“Sanat bir milletin medeniyetini, zevkini, geleneklerini ortaya koyduğuna göre bunun tarihini araştırırken çalışmaları yalnız belirli bir yapı çeşidine inhisar ettirmek yanlış olur. Türk sanatı tarihinde de ilk denemelerde bu yol tutulmuş, cami mimarisi ve tezynatı yardımıyla Türk sanatının esasları, gelişmesi, özellikleri ortaya konulmak istenmiştir. Halbuki Türk sanat tarihini yalnız dini mimarinin bir yapı türünde değil, fakat daha pekçok başka türlerde de araştırmak, tarih içerisine gelip geçmiş (fani)lerin sanat, zevk ve tutumunu ortaya koymak, o milletin medeniyet tarihindeki yerini tayinde büyük faydalar sağlayabilir. Sanat tarihinde mezar mimarisi ve süslemesi bu türlerden biri olarak karşımıza çıkar. Bir insanın hatırasını ebedileştiren hatta bir bakıma onu yüceleştiren büyük, iddialı mezar yapıları ani türbelerin yanı sıra bu tür, çok daha ufak daha mütevazı eserlerle de temsil edilmektedir; bunlar Türk sanatının en küçük anıtları olarak bir milletin belirli devirlerindeki sanat zevkini ve halkın duygularını en güzel, en iyi aksettiren üstelik tarihleride belirtilmiş olan hatıralarıdır. Diğer taraftan bu mezarlar ve onları bir araya getiren mezarlıklar eski Türk şehirlerinin bir bakıma “tapu senetleri” olmuştur.

...

Her mezar taşı orada yaşamış bir insana ait ve onun fani alemdeki varlığının geride kalan son delili olduğuna göre, o şehrin veya kasabanın geçmişinden bir parçaydı.” (S. Eyice 1996: 124).

Güvercinlik mezarlığında farklı tipolojilere sahip mezar ve mezar taşları birbirini takip eden farklı dönemlerde bu mezarlık alanının kullanıldığını göstermektedir (F. 5). Mezarlığın tarihsel geçmişi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak yore insanı, inanç ve gelenekler doğ-

rultusunda dikili taşların bulunduğu mezarlığı kutsal kabul etmiş ve bu mekânı ölü gömme alanı olarak kullanmaya devam etmiştir. Günümüzde de defin yapılan mezarlık 914 parsel nolu tarihi mezarlık alanı Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı ile 21.09.2018 gün 5586 sayılı inceleme raporu⁴ sonucunda tescil edilmiş, mevcut mezar taşlarına zarar verilmeyecek şekilde defin işlerinin devam edilebileceğine karar verilmiştir (F.2-3).

Doğu -batı yönünde uzanan mezarlıkta farklı ölçü ve boyutlarda, dikili taş geleneğinde üç yüzden fazla mezar taşı yer almaktadır (F. 6-7-8-9). Oldukça bakımsız ve yabani otlarla kaplı mezarlıkta dikdörtgen, kare prizmal, eşkenar dörtgen formundaki mezar taşlarının bir kısmı ayakta bir kısmı yıkılmış durumdadır (F. 10-16). Ayrıca mezarların baş ve ayaktaşları arasındaki mesafe moloz taşlarla belirginleştirilmiştir (F. 13-14-15). İncelenen örneklerin çoğunda volkanik bir taş olan kum taşı kullanılmıştır. Bu mezarlarda baş ve ayaktaşı konumunda kısmen yontulmuş kaba yonu taşlar yekpare olarak kullanılmıştır. Baştaşlarının yükseklikleri 99 ,83,57 cm; kalınlıkları 7,12, 24 cm; ayaktaşlarının yükseklikleri 71, 57, 54 cm; kalınlıkları ise 7, 24, 34 cm aralığındadır. Buradaki mezar taşlarının çoğu ülkemizdeki pekçok mezarlık ve mezar taşları gibi doğa ve insan eliyle tahribata uğramıştır. Çalışmamıza konu olan Güvercinlik mezarlığında rastlanan dikilitaşlar ve bu geleneği Türklerin Orta ve İç Asya'daki mezar ve mezar taşı geleneğinin bir uzantısı olarak kabul eden Yaşar Çoruhlu'nun (2018) da belirttiği gibi:

“İç Asya'daki dikili taş tiplerinin tümünü düşündüğümüzde, Türk İslâm mezar taşına kaynaklık eden dikili taş tiplerinin epey sayıda olduklarını farkedebiliyoruz: Menhirler (sadece köken dayanağı olarak), dikili taş/ damgalı taşlar (stel), üzeri kabartmalı veya baş kısmı ya daüzeri üç boyutlu insan başı (ya da karışık karakterli) şekilli taşlar, geyikli taşlar, mezar duvarı ortaları veya köşelerinde bulunan dikili taşlar, taşdan yapılmış insan heykelleri, balballar, yere veya bir kaideyedilmek üzere tasarlanmış kitabe taşları, koç ve koyun ve at şekilli taşlar.

⁴ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 25.09.2018 gün ve 5586 sayılı karar.

...

Görüldüğü gibi, Erken devir Türklerinde görülen dikili taş, geyiklitaş, taş heykel, balbal olarak bahsedilen tüm ölü taşlarının Türk İslâm mezar taşları ile hem stilistik açıdan hem de anlam bakımından ilişkileri vardır. Türk İslâm mezar taşları bu grubun değişik türden taşlarının İslâmi anlayışa göre yeniden ele alınarak yansıtılmasından ibarettir...” (Y. Çoruhlu 2018: 486, 491).

Yöre sakinleri bu mezarlığın büyüklerinin söylemlerinden yola çıkarak eski tarihlerde de olduğunu belirtmektedir⁵. Nitekim defin geleneğinin devam etmesi ve aynı mezarlığın kullanılması burada eski bir yerleşim yeri olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Benzer örneklerine Denizli Çivril Özdemirci Mahallesi Mezarlığı⁶, Kırklareli Karacaibrahim Mahallesi Eski Mezarlığı⁷, Edirne Lalapaşa ilçesi Çömlekpınar köyü yakınlarındaki mezarlık⁸ ve Antalya'nın Alanya ilçesindeki tarihi mezarlık'ta⁹ rastladığımız mezar taşları millî kültürümüzün önemli maddi kalıntıları arasında yer alarak, tarih, sosyoloji, etnografi ve sanat tarihi açısından aslında birinci el kaynak niteliği taşımaktadırlar.

Güvercinlik mezarlığının büyük bir kısmında yer alan dikilitaşların bulunduğu yerde günümüzde defin yapılmamıştır. Sadece mezarlığın kuzey ve güney yönündeki kenar kısımlarında (F. 23-24) defin yapılmıştır. Bu alanda toprak çok gevşektir. Bu durum ise daha önce bu alanda üst üste defin yapıldığının bir göstergesidir. Mezarlık alanında yapılacak kazı ve sondaj çalışmaları sonucunda daha net bilgilere ulaşılabileceği düşünülmektedir.

Mezarlığın güney kısmında ise dikilitaşlar (F. 32-36) yanında çerçeve mezar türünde baş ve ayakucu taşlarının olduğu mezarlar bulunmaktadır

⁵ Ayrıca bkz. <https://beyazgazete.com/haber/2013/4/23/esrareniz-kabristanlik-1767902.html> (01.03.2023).

⁶ Fidan Uğur Çerikan, “Mezar Taşlarının İzinden “Denizli Çivril Özdemirci (Kasabası) Mahallesi Mezarlığı”, *1.Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi Bildiriler Kitabı*, 19-21 Ekim 2018, Kuşadası, 2018, s. 174-183.

⁷ <https://www.kirklarelienvanteri.gov.tr/sitler.php?id=386> (04.03.2023)

⁸ <https://www.tum-haberler.com/tarih/edirne-de-osmanli-mezarlari-definecilerin-tahribatina-ugruyor-20056> (04.03.2023)

⁹ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/alanyanin-gizemli-mezarlari-41475321> (04.03.2023)

(F.25-31). Bu mezarlar kum taşı ve kaba yonu taşlarla harç kullanılmadan yüksekce bir çerçeve kısmı, baş ve ayak ucu taşlarından oluşmaktadır. Dik-dörtgen plaka gövdeye sahip baş ve ayakucu taşlarında fes biçimi başlıklar ve yarım daire kemer formunda tepelikler görülmektedir. Birçoğunda baş ve ayakucu taşı kurşunla kaide kısmına birleştirilmiştir (F. 32). Bu mezar taşlarında kitabe metni ve tarih bulunmamaktadır.

Mezarlığın kuzeybatı tarafında Haznedaroğulları Kabristanlığı'na geçmeden bir koridor şeklinde düzenlenmiş 20. Yüzyılın ilk yarısına ait mezarlardan oluşan kısımda 1947 yılına ait üçgen alınlıklı lahit biçimi mezar dikkat çeker (F. 39-43; Ç. 1-2).

Mezarlığın batı tarafında sonradan yapıldığı düşünülen ve üzerinde "Haznedaroğlu Kabristanlığı" (T. 1) yazan Haznedaroğulları ailesine mensup olan kişilerin mezarları yer almaktadır (F. 44-45). En erken tarihlisi 1862 yılına ait mezarlar Güvercinlik Mezarlığı'nın içinde, batı yönünde yoğun ağaçlar ve bitkiler arasında kalmış durumdadır. Dikilitaşlardan oluşan mezarlığın devamı niteliğindeki bu bölüm daha sonraki yıllarda tamamen Haznedaroğulları Kabristanlığı'na dönüştürülmüştür. Günümüzde de aynı aileye ait mensup kişilerin defin işlemleri burada yapılmaktadır (F. 88-89). Bilindiği üzere Haznedaroğulları 19. yüzyılda Karadeniz bölgesinin büyük ve nüfuslu ailelelerinden biridir¹⁰. Aileye ait Ordu Gülyalı, Çobanlı, Turnasuyu mezarlığında da mezarlar bulunmaktadır¹¹.

Haznedaroğulları kabristanlığında 19. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen 8 mezar yer almaktadır¹². (1862-1882 yılları arasında) Bunlardan 5'i kadınlara (F. 46-49; Ç. 3-4); (F. 51-52; Ç. 8-9), (F. 51-52; Ç. 8-9), (F. 64; Ç. 19), 5'i de erkeklere (F. 50; Ç. 7), (F. 55-56; Ç. 12-13), (F. 62-63; Ç. 17-18) aittir. Genel örneklere bakarak yine 19. Yüzyılın 2. Yarısına tarihleyebile-

¹⁰ Konu ile ilgili detaylı olarak bkz. Rıza Karagöz, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Ordu'da Ayan ve Eşraf Üzerine", Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu I, Fenomen Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 234-261.

¹¹ Haznedarzade Mustafa Bey 1829 s. 112, Haznedarzade Mehmet Bey'in Kerimesi Şahide Hanım 1895 s. 118, Haznedarzade Mehmet Bey'in mahtumu Mustafa Bey Efendi s. 120 Ayrıntılı bilgi için bkz. Sevinç Eren, "Ordu İli Turnasuyu Mezarlığında Yer Alan Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet Devri Mezar Taşlarından Örnekler", Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu II, Fenomen Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 99-140.

¹² Konu ile ilgili olarak ayrıca bkz. Şerife Tali, "Ordu/Fatsa Bolaman Hazinedaroğulları Aile Mezarlığı Mezar Taşları", Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu II, Fenomen Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 141-172.

ceğimiz üzerinde tarih ibaresi olmayan bir kadın (F. 64; Ç. 19) ve bir erkek (F. 62-63; Ç. 17-18) mezarı ve bu mezara ait mezar taşları bulunmaktadır. Bu mezarlara ait mezar taşlarından beşi silindirik gövdeli olup ikisi kadınlara (F. 51-54), üçü (F. 55-61) erkeklere ait mezar taşlarıdır. 20. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen sekiz mezar yer almaktadır. İki mezar karı ve kocaya ait olup (F. 65-67; Ç. 20-21), (F. 68-70; Ç. 22-23) kitabe kısmı Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. Altı mezara ait mezar taşları ise günümüz Türkçesi ile yazılmıştır, bunlardan iki tanesi karı ve kocaya ait olup kitabe kısmı kazıma çizgiler ile oluşturulmuştur (F. 74-79; Ç. 25-28).

Ordu Bolaman Güvercinlik mezarlığında incelediğimiz kitabeli mezar taşlarının tamamı Haznedaroğlu Kabristanlığı'ndaki mezarlara aittir. Bunların tamamında talik hat kullanılmakla birlikte, üç eserde sülüse yakın talik hat kullanılmıştır (F.51, 53, 55). Bir örnekte ise basit yazılmış nesih hat (F.73) kullanılmıştır. Çalışmaya dahil ettiğimiz erken Cumhuriyet dönemine ait diğer mezarlara ait baştaşlarında günümüz türkçesiyle yazılmış kitabelere yer verilmiştir.

Kitabe satırları, paralel doğrultuda veya sağa eğimli olarak düzenlenmiştir. Kitabe metni genellikle yüzeye kabartılarak işlenmiştir.

Kitabe metinlerinde, başlangıç ifadesi, ölen kişinin ya da yakınlarının dilinden söylenmiş duygu ifadeleri, Allah'tan istek, insanlara nasihat, biyografik ve sosyal durum belirten ifadeler ve dua sıfatıyla başlayan Fatiha isteği dile getirilmiştir. Genel olarak kitabe sonunda tarihe yer verilmiştir.

Kitabe metinlerinin başlangıç satırlarında yer alan - Allah'ın isim ve sıfatları

Hüve'l Bâki: O (Allah) sonsuzdur. (8 eserde)

Hüve'l Hallâk'ul Bâki: O (Allah) yaratıcı ve sonsuzdur. (1 eserde)

Ölüm karşısındaki acizliği içeren ifadeler

Ah mine'l-Mevt: Ölümünden ah (2 eserde) görülmektedir.

Mezarlıkta başucu ve ayakucu taşlarından oluşan toprak mezar (Dikilitaş geleneğini devam ettiren tarihini bilmediğimiz taşlar), şahideli yüksek çerçeveli mezarlar ve şahideli lahit biçimi mezarlar olmak üzere üç tip mezar çeşidi görülmektedir. Tekne türü, yüksek çerçeveli bir mezar örneğinde (F.71-73) iki defin yapılmıştır.

Mezar taşı formlarına baktığımızda dikili taşlarda; kare, dikdörtgen prizmal, eşkenar dörtgen formundaki mezar taşları; Kitabeli mezar taşlarında ise dikdörtgen plaka gövdeli ve silindirik gövdeli baş ve ayakcu taşları görülmektedir. Kadınlara ait mezarların 2'si (1875-1877); erkeklere ait mezarların ise 3'ü (1882,1887,1896) silindirik gövdeli mezar taşlarına sahiptir.

Diğer mezar taşları plaka ya da levha biçiminde yukarı doğru genişleyerek devam eden gövdeye sahip olup çeşitli formlarda başlık ve tepeliklerle sonlandırılmıştır.

Malzeme olarak kumtaşı, moloz taş, kabayonu taş, kitabesi bulunan mezarların baş ve ayak ucu taşlarında mermer malzeme kullanılmıştır.

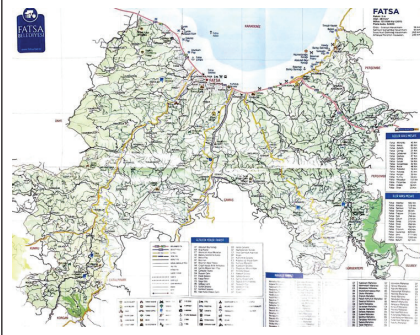
İncelenen eserlerden tarihi belli olan Haznedaroğullarına ait mezarlara ait baş ve ayakcu taşları 19. yüzyılın sanat anlayışını ve zevkini yansıtmaktadır. Şahidelerde bitkisel, geometrik ve nesneli bezeme programına yer verilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada Ordu'nun Fatsa ilçesine bağlı Bolaman Güvercinlik Mahalle'sinde bulunan tarihi mezarlık ve bu mezarlıkta bulunan farklı dönemlere ait mezar ve mezar taşları incelenmiştir. Genel olarak doğu -batı yönünde uzanan mezarlık zamanla batı yönünde genişleyerek Haznedarogulları aile mezarlığını da içine alacak şekilde büyümüştür. Dikdörtgen, kare prizmal, eşkenar dörtgen formdaki dikili taşların oluşturduğu mezarlar kanatimizce tarihi bilinen en eski mezardan (1862) daha erken bir döneme aittir. Nitekim belirttiğimiz gibi mezarlık alanında toprak çok gevşektir. Bu durum muhtemelen üst üste defin yapılmasından kaynaklanmaktadır. 19. yüzyıla tarihlenen mezarlar mezarlığın batı tarafında yer almaktadır. Günümüz de defin işlemleri mezarlığın belli bölümlerinde devam etmektedir (kuzey, güney kenarlarında ve batı tarafında). Orta alanda sadece dikili taşlardan oluşan mezar taşları bulunmaktadır. Oldukça bakımsız ve yabani otlarla kaplı mezarlıkta mezar taşlarının bir kısmı sağlam vaziyette olup, bir kısmı tahrip edilmiş, parçalanmış, yıkılmış veya yerlerinden sökülmüştür. Mezarlık alanında temizlik çalışması yapılarak mevcut mezar taşları belgelenmelidir.

Mezar taşları üzerinde detaylı temizlik işlemleri yapıldıktan sonra günümüzde Anadolu'nun birçok mezar taşında karşılaştığımız ve Orta Asya'dan kadim bir gelenek olarak getirdiğimiz sembol, tamga gibi işaretlerin olup olmadığı saptanacaktır. Mezarlık alanında yapılacak kazı ve sondaj çalışmaları sonucunda daha net bilgilere ulaşılabileceği düşünülmektedir.

Bu alanda yapılacak detaylı kazı çalışmaları sonucunda elde edilen malzemeler doğrultusunda mezarların tarihlendirilmesi de mümkün olabilecektir.

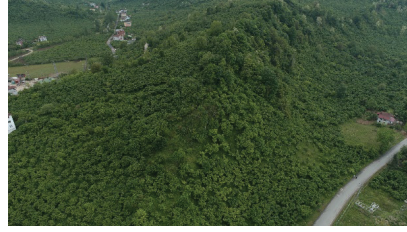
F.1: Fatsa Turizm Haritası, Fatsa Belediyesi

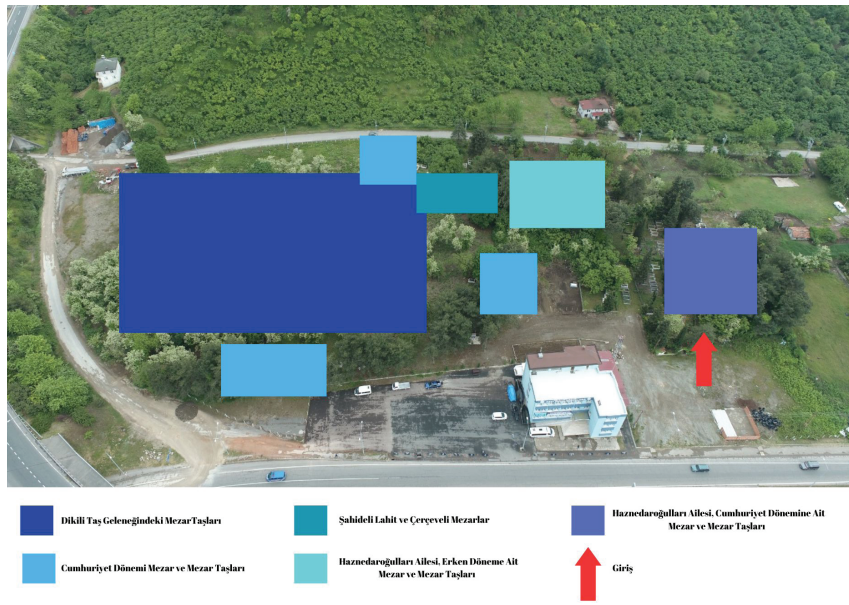
F. 2: Fatsa-Bolaman Güvercinlik Mezarlığı

Öznitelik Bilgisi	
Öznitelik Bilgisi	Bina/BB Listesi
Taşınmaz No	53977244
İl	Ordu
İlçe	Fatsa
Mahalle/Köy	Bolaman
Ada	
Parsel	914
Tapu Alanı	15.074,81
Nitelik	Mezarlık
Mevkii	Güvercinlik
Zemin Tipi	Ana Taşınmaz
Pafta	4/10

F. 3

F. 4 Fatsa-Bolaman Güvercinlik Mezarlığının güney tarafında kaya mezarlarının bulunduğu arazi

F. 5

F. 6: Fatsa-Bolaman Güvercinlik Mezarlığı, kuzeyden genel görünüş

F. 7: Fatsa-Bolaman Güvercinlik Mezarlığı, kuzeydoğu-güney genel görünüş

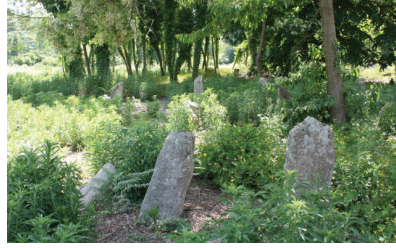
F. 8

F. 9 Fatsa Güvercinlik Mezarlığı
doğu, dikilitaşlar genel görünüm

F. 10

F. 11

F. 12 Fatsa-Bolaman Güvercinlik Mezarlığı

F. 13

BT: 99x49-58x7cm

AT: 71x28-46x7cm

Baş ve ayak taşı arasındaki
mesafe: 2.99 cm

Baş ve ayak ucu taşları kumtaşı
malzemeden yontularak yapılmış,
moloz taşlarla basit bir çerçeve
oluşturulmuştur.

F.14

F. 15

BT: 59x39-48x12 cm

AT: 57x21-21x24 cm

Baş ve ayak taşı arasındaki
mesafe: 3.28cm

Kumtaşı, moloz taşlarla çerçeve
oluşturulmuş.

F. 16

F. 17

F. 18

F. 19

F. 20

F. 21

F. 22

F. 23

F. 24

F. 25

F. 26

Fatsa-Bolaman Güvercinlik Mezarlığı güney

F. 27

F. 28

F. 29

F. 30

F. 31

F. 32

F. 33

F. 34

F. 35

F. 36

F. 37

F. 38: Fatsa-Bolaman Güvercinlik Mezarlığı batı

F. 39

F. 40

F. 41

F. 42

BT: 74x33-29x 7cm
Kumtaşı

F. 43

AT: 59x34-29x8 cm
Kumtaşı

Kitabe Metni:

Çaresiz derde düştüm
Asla ilas bilmedi
İstanbul'dan gelirken
Sinop'ta geldi ecelim
Lalelü Köyü Mustafa
oğlu Ertural Ergun
ruhuna fatiha
Yaş 16 tarih 7/3/1947

F. 44-45: Fatsa-Bolaman Güvercinlik Mezarlığı batı Haznedaroğlu Aile Kabristanlığı

F. 46

BT:104x31-27x9cm

AT:111x26-20x9cm

Baş ve ayak taşı arasındaki mesafe: 3.28cm

Şahideli çerçeveli mezar. Moloz taştan çerçeve yüksek tutularak örülmüştür. Şahidelerde mermer malzeme kullanılmıştır.

F. 47

Kitabe Metni:

1. Hüve'1 Bâki
2. Neler çekdim bu çarh-ı bi vefâdan
3. Başım kurtulmadı derd-i belâdan
4. Ecel canın içirdi bana âhir
5. Ayırdı beni cümle âşinâdan
6. Ziyaret idene bu-
dur ricâmız
7. Unutmasın bizi hayır duâ'dan
8. Hâzinedarzâde Muhammed Bey'in kerimesi
9. Ve yine Hâzinedarzâde Ali Bey'in halilesi
10. Selvi Hanım'ın ruhuna fâtiha
11. Sene 1279 /M.1862

F. 48

BT:130x34-27x9 cm

F. 49

AT:108x35-27x9cm

Şahideli çerçeveli mezar. Moloz taştan çerçeve yüksek tutularak örülmüştür. Şahidelerde mermer malzeme kullanılmıştır.

Kitabe Metni:

1. Hüve'l Bâki
2. Beni Kıl Mağfîret
Ey Rabb-i Yezdân
3. Bi-Hakkı-ı Arş-
il Azim Nur-ı
Kur'ân
4. Gelüp Kabrim
Ziyâret iden
İhvân
5. İdeler Ruhuma
Bir Fâtiha İhsân
6. Hazinedâr Zâde
Süleyman Bey'in
7. Halilesi Kerimesi
8. Merhum Fatıma
Hanım'ın Ruhuna
Fâtiha
9. Sene 1285/M.
1868-1869 /Zi 6

F. 50

BT:75x28cm-226x8cm

Fes Yükseklik:11cm

Boyun:6x12cm

Şahideli çerçeveli mezar. Moloz taştan çerçeve yüksek tutularak örülmüştür. Baş taşı mermer malzeme ile yapılmıştır.

Kitabe Metni:

1. Âh Mine'l-Mevt
2. Âh ile zâr kılarak tazeliğime doymadım
3. Çün ecel peymânesi dolmuş murâdım almadım
4. Hasretâ fani cihanda tûl-i ömür sürmedim
5. ...takdir bu imiş ta ezelden bilmedim
6. Bolaman eşraf-ı hanedânından Hazinedâr
7. Zâde Ahmed Bey'in mahdumu Abdullâh
8. Efendi'nin ruhuna fâtiha
9. Sene 1288 /M.1871-1872

F. 51

BT:138x22-22cm

F. 52

AT:138x22-19cm

Lahit biçimi mezar, şahideler mermer malzeme ile yapılmıştır. Lahit kısmı taş malzemededen yapılmıştır.

Kitabe Metni:

1. Hüve'l Bâki
2. Bolaman Nâhiyesinden Hazinedâr
3. Zâde İbrahim Bey'in halilesi
4. Olup dergâh-ı Ali Kapucu
5. Başlarından Şıhmanzâde Osman
6. Ağa'nın kerimesi Gülfem hanımın
7. Ruhiçün Lillâhil-Fâtiha
8. Cemaziye'l -Âhir Sene 1292 /M.1875-1876

F. 53

BT:174x23-20cm

F. 54

AT:80x20-15cm

Çerçeveli mezar. Şahideler mermer malzeme ile yapılmıştır. Çerçeve yüksek tutularak moloz taş ile örülmüştür.

Kitabe Metni:

1. Hazinedârzâde İbrahim
2. Bey'in halilesi olup
3. Yine Hazinedârzâde amir
4. Beyin kerimesi Nuriye
5. Hanımın ruhuna fâtiha
6. Cemaziye'l-Ahir Sene 1294 M.1877-1878 Şubat 23

F. 55

BT:117x25-25cm

Lahit biçimi gövdede uzun kenar 355 cm, kısa kenar 277cm'dir.

Lahit biçimi şahideli mezar.Şahideler mermer, lahit kısmı kesme taş malzemelidir.

F. 56

AT:110x20-20cm

Kitabe Metni:

1. ... ..
2. Trabzon valisi esbak
3. Hazinedârzâde merhum Osman
4. Paşanın damadı ve Bolaman Nahiyesi eşrâf-ı
5. Hanedânından Hazine-dârzâde
6. Süleyman bey merhumun
7. Mahdumu rutbe-i sâli-se-i
8. Ashâbından Süleyman Faik
9. Bey merhumun ruhuna fatiha
- 10.Sene 1305/M.1887
- 11.....

F. 57

F. 58

F. 59

BT:132x25-25cm AT:132x26-26cm
Lahit biçimi gövdede uzun kenar 355 cm,
kısa kenar 277 cm'dir.
Lahit biçimi mezar. Şahideler mermer, lahit
kısmı ise kesme taş malzemedir.

Kitabe Metni:

1. Hüve'l-Hallâku'l-Bâki
2. Beni Kıl Mağfîret Ey
Rabb-i Yezdân
3. Bi-Hakk-ı 'Arş-ıl Âzım
Nur-ı Kur'ân
4. Gelüb kabrim ziyâret
iden ihvân
5. İdeler ruhuma bir
fâtiha ihsân
6. Hazinedârzâde mer-
hum Ali
7. Bey'in ruhiçün fâtiha
8. Sene 1314 /M. 1896-
1897 Fi 14

F. 60

F. 61

BT:88x18-16cm
Çerçeveli mezar. Şahideler mermer, çerçeve
kısmı moloz taş malzeme ile örülmüştür.

Kitabe Metni:

1. Hüve'l Bâki
2. Fenâdan bekâya eyledi
rihlet
3. İde hâk kabrini ravzâ-i
cennet
4. Hazinedârzâde mer-
hum
5. Osman Bey'in ruhiçün
fâtiha
6. Sene 1300 / M.1882-
1883

F. 62

BT:110x22cm

F. 63

AT:75x25-22x7cm

Fes yükseklik: 12 cm, sol tarafında püskülü vardır.

Boyun 4x11 cm'dir.

Mezarın gövde formu aşırı tahribata uğradığından mezar tipi net olmamakla birlikte ayak taşı kesme taş malzemeden bir yuvaya yerleştirildiği için çerçeve mezar türünde olması muhtemeldir. Şahideler mermer malzeme ile yapılmış.

Kitabe Metni:

1. Âh Mine'l-Mevt
2. ... ..ricam budur ey Muhammed
3. ....bir fâtiha
4. eden ey Muhammed...
5. ...san iden bulur Hazi...
6. Zâde merhum ve Mağ...
7. ...ye ruhiçün ve Kâfe-i
8. Ervâhları için El-Fâtiha
9. ...Sene 1 ...

F. 64

BT:115x40-35x7cm

Lahit biçimi gövdenin uzun kenarı 355 cm, kısa kenarı 277 cm'dir.

Şahideli lahit biçimi mezar kapak taşlıdır. Ancak kapak taşı kısmı kırılmıştır. Malzeme blok kesme taş malzemedir. Bloklar birbirine kurşun ile kenetlenmiştir. Başucu şahidesinde malzeme mermerdir.

Kitabe Metni:

1. Hüve'l Bâki
2. Gel efendim nazar eyle şu mezar taşına
3. Âkil isen gâfil olma aklın al başına
4. Salınıp gezerdim her dem bak ne geldi başa
5. Genç yaşında turâb oldum taş dikildi başıma
6. Hazinedârzâde Mustafa Bey'in
7. Kerimesi merhume ve mağfur leha
8. Hatice Hanımın ruhiçün Fatiha
9. ...

F. 65

F. 66

BT:122x40-34x7cm

F. 67

AT:106x29-24x7cm

Kitabe Metni:

1. Hüve'l Bâki
2. Şihmanzâde Ahmed
3. Bey'in kerimesi ve
4. Hazinedârzâde Mahmud
5. Mazhar Bey'in hâremi Ayşe
6. Hanım'ın ruhuna el-fâtiha
7. Vefât-ı sene 1334 / M. 1915

F. 68

F. 69

F. 70

BT:141x34-32x8cm

Fes: 13x65-55cm, solda püskül bulunmaktadır.

Boyun çapı:40cm.

AT:124x34-25x7cm

Ayak taşının ekseninde kantharos tipi kap içerisinde yükselen hatmi çiçeği ve yapraklarından oluşan kompozisyona yer verilmiştir.

Lahit biçimi mezarların uzun kenarı 331 cm, kısa kenarı 255cm ve yüksekliği 89 cm'dir.

Lahit biçimi mezar. Şahideler mermer, lahit kısmı ise kesme taş malzeme ile yapılmıştır. Lahit tipi görünüm elde etmek için baş ve ayak kısmı yönü üçgen alınlık biçiminde yapılmıştır. Üçgen alınlıkların üzerindeki yuvalara mermer malzemedan baş taşı ve ayak taşı yerleştirilmiştir. Mezara kapak uygulaması yapılmamıştır (İslami geleneklere uygun olarak).

Kitabe Metni:

1. Hüve'l Bâki
2. Trabzon mebus-ı
3. Sâbıkı bâki Hazinedâr
4. Zâde Mahmud Mazhar
5. Bey'in ruhuna
6. El-fâtiha
7. Tarih-i vefât-ı
8. Fi Sene 1339/M.1920-1921 Nisan 6

F. 71

AT:102x55-50cm

F. 72

F. 73

BT:102x55-50cm

Kitabe Metni:

1. Hüve'l Bâki
2. Merhum ve Mağfur-ul el muhtaç rahmeti
3. ....el gafur Bolaman Nâhiyesi
4. Hazinedârzâde Mehmed Emin
5. Bey'in mahdumu Ali Kemal Bey'in
6. Ruhiçün El-Fâtiha
7. 11 Teşrîn-i Evvel

Kareye yakın dikdörtgen biçimli tekne türü mezarda iki defin yapılmıştır. Günümüze iki mezardan birinin baş taşı diğerinin ise ayak taşı gelebilmiştir. Baş ve ayakucu taşları üstü kesik üçgen biçiminde yuvalara yerleştirilmiştir.

Tekne biçimi mezarda uzun kenar 394 cm, kısa kenar 301cm, yükseklik ise 99 cm'dir.

Gövde kısmı kesme taş malzemedir. Baş ve ayakucu taşlarında malzeme olarak kireç taşı kullanılmıştır.

F. 74

BT:138x22-20x6 cm

F. 75

F.76

AT:108x35-27x6cm

Kitabe Metni:

Ah

Ölüm

1. Haznedar
2. Zade Asaf Bey
3. El-Fatiha
4. ...1939

Şahideli çerçeve mezar. Baş ve ayakucu taşı kum taşı malzeme ile yapılmıştır.

F. 77

BT:128x22cm-20cmx6cm

F. 78

F. 79

AT:108x35-27x6cm

Kitabe Metni:

Ah

Ölüm

1. Hazinedarza
2. De Asaf Bey
3. Eşi Hamide
4. Hanım Ru-Fa
5. 3.9.1933

Şahideli çerçeve mezar. Baş ve ayakucu taşı kum taşı malzeme ile yapılmıştır.

F. 80

F. 81

BT:77x45-45x4cm

Çerçeve mezar beton, baş taşı mermer malzeme, dilimli kemer formda.

D:1319 Ö: 1936 b

Başlangıç ifadesi Osmanlı Türkçesiyle "Hüvel baki" sonrası ise günümüz Türkçesiyle yazılmıştır.

F. 82

F. 83

Hazinedârzâde İbrahim beyin oğlu Halil bey ve eşi Hatice hanımın mezarı

F. 84

Hatice Hanım 1877-1943

Baştaşı 63x40-40x4cm

Ayaktaşı 42x30-30x4cm

Lahit biçimli mezarın uzun kenarı 252cm, kısa kenarı 133cm, yüksekliği ise 73cm'dir.

F. 85

Halil Bey 1875-1946

Baştaşı 63x37-37x4cm

Ayaktaşı 49x24-24x4cm

Lahit biçimli mezarın uzun kenarı 249cm, kısa kenarı 164cm ve yüksekliği ise 77cm'dir.

Açık lahit biçimi mezarlar yarım daire biçimli alınlıklara sahiptir. Baş ve ayak taşı yönünde, alınlığın iç kısmında cepler oluşturularak mermer baş ve ayak taşları yerleştirilmiştir. Lahit kısmı beton, baş ve ayak taşları mermer malzemeden yapılmıştır.

F. 86

F. 87

Haznedâr Fatma Zümrüt, Haznedâr Fatma Nokta, Haznedâr Süreyya
Ömür

1957-1957

1956-1956

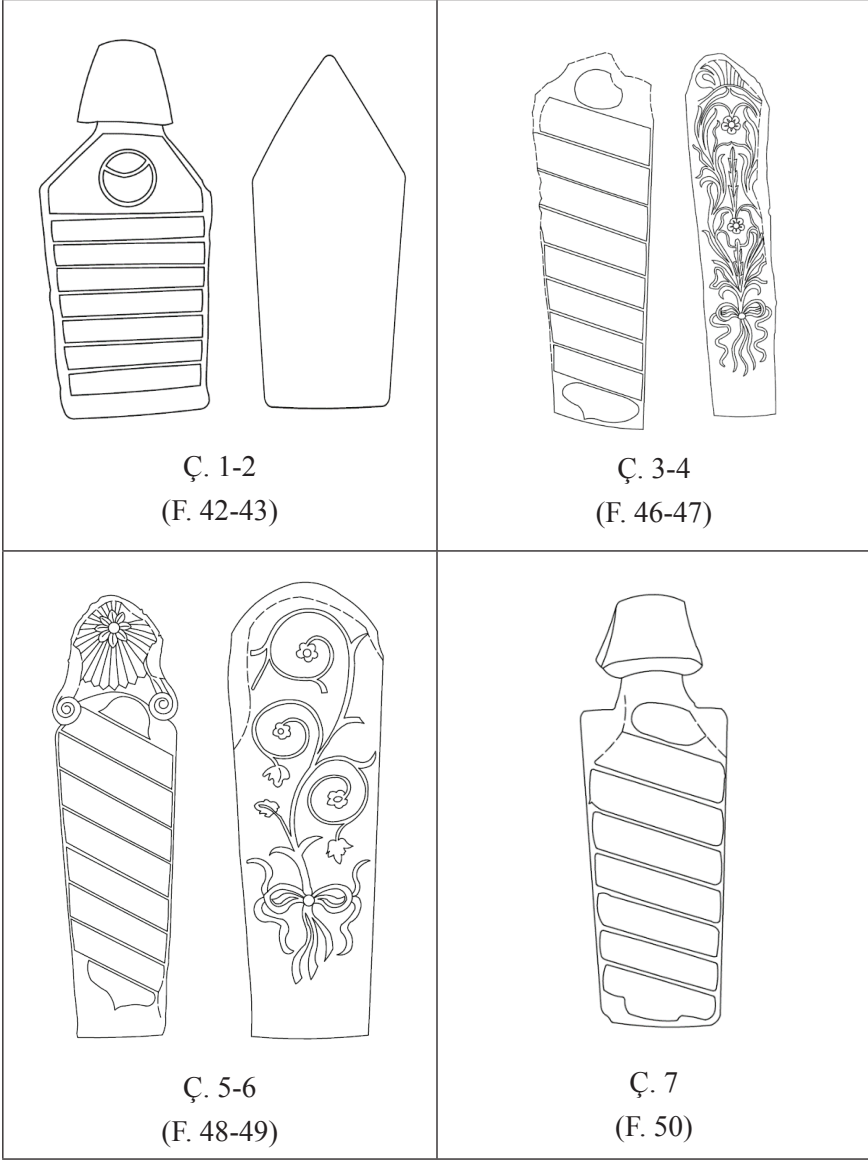
1957-1957

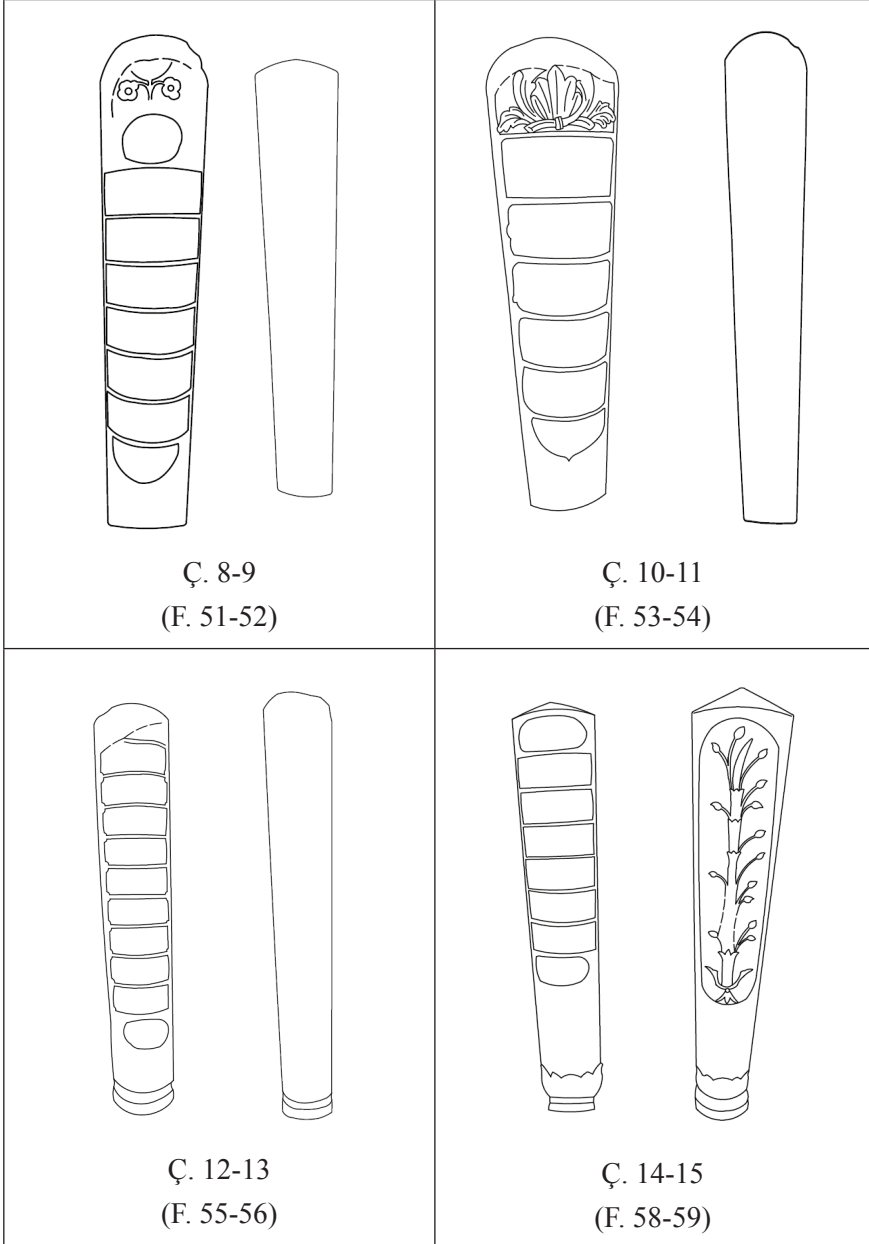
F. 88

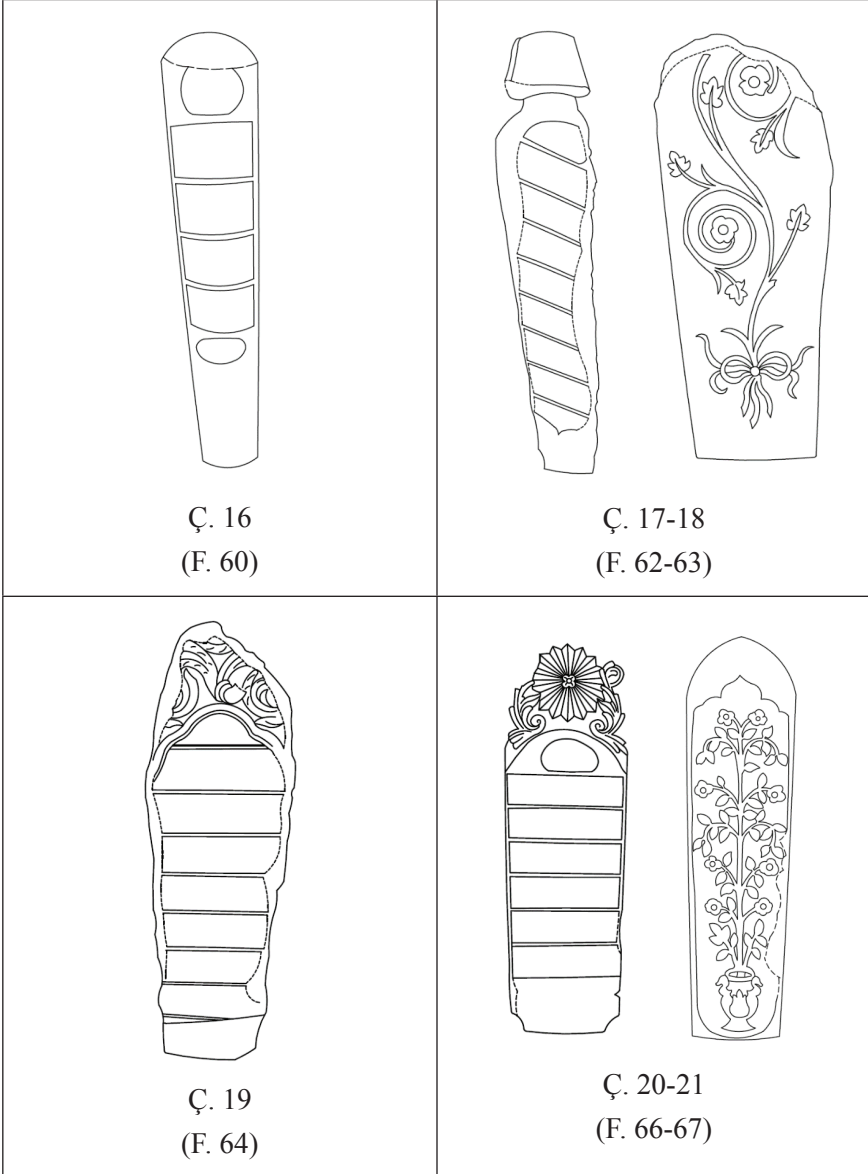
F. 89

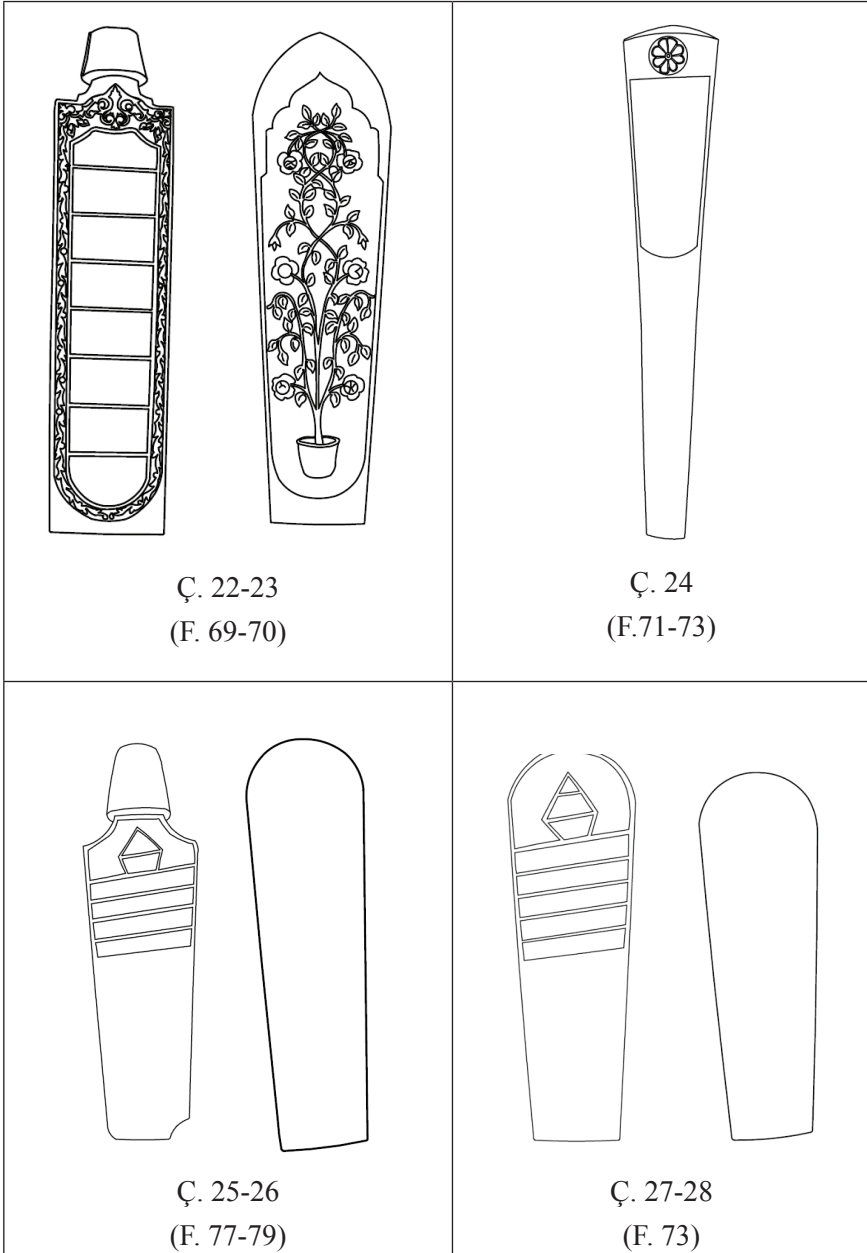
Bolaman Güvercinlik Mezarlığı, Kitabeli Mezar Taşlarının Çizimleri

Bolaman Güvercinlik Mezarlığı, Kitabeli Mezar Taşlarının Çizimleri

Bolaman Güvercinlik Mezarlığı, Kitabeli Mezar Taşlarının Çizimleri

Bolaman Güvercinlik Mezarlığı, Kitabeli Mezar Taşlarının Çizimleri

1862	Hâzinedarzâde Muhammed Bey'in kerimesi Hâzinedarzâde Ali Bey'in halilesi	Selvi Hanım
1868	Hazinedâr Zâde Süleyman Bey'in Halilesi Kerimesi	Fatıma hanım
1871	Hazinedârzâde Ahmed Bey'in mahdumu	Abdullâh Efendi
1875	Şihmanzâde Osman Ağa'nın kerimesi	Gülfem hanımın
1877	Hazinedârzâde amir Beyin kerimesi	Nuriye Hanım
1887	Trabzon valisi esbak Hazinedârzâde merhum Osman Paşanın damadı ve Bolaman Nahiyesi eşrâf-ı Hanedânından Hazinedârzâde Süleyman bey merhumun mahdumu	Süleyman Faik Bey
1896	Hazinedârzâde	Ali Bey
1882	Hazinedârzâde	Osman Bey
	Hazinedârzâde Mustafa Bey'in kerimesi	Hatice Hanım
1915	Şihmanzâde Ahmed Bey'in kerimesi ve Hazinedârzâde Mahmud Mazhar Bey'in hâremi	Ayşe Hanım
1921	Trabzon mebus-ı Sâbıkı bâki Hazinedâr Zâde	Mahmud Mazhar Bey
1932	Hazinedârzâde	Asaf Bey

1933	Hazinedârzâde Asaf Bey'in Eşi	Hamide hanım
	Hazinedârzâde Mehmed Emin Bey'in mahdumu	Ali Kemal Bey
1936	Mehmet emin Hazinedar kızı Ahmet Şevki Şihmanoğlu eşi	Fatma Hazinedâr
1946	Hazinedârzâde İbrahim beyin oğlu	Halil Bey
1943	Şihmanzâde Süleyman Beyin kızı Hazinedârzâde Halil beyin eşi	Hatice Hanım
1957	Hazinedâr	F atma Zümrüt
1956	Hazinedâr	Fatma Nokta
1957	Hazinedâr	Süreyya Ömür

T. 1 Bolaman Güvercinlik Mezarlığı Haznedaroğlu Kabristanlığı,
(1862-1957)

KAYNAKÇA

Büktel, Yılmaz (2011). “Fatsa ve Bolaman’ın Tarihi Zenginlikleri”, *I. Uluslararası Karadeniz Kültür Kongresi Bildiriler Kitabı*, s. 149-166.

Büyük, Mustafa (2011). *1831 Nüfus Sayımına Göre Perşembe, Aybastı, Bolaman ve Çamaş Kazaları Nüfusu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi, Ordu.

Çal, Halit (2019). “Türkiye’de Mezar Taşı Araştırmalarının Durumu ve Sorunları”, *I. Uluslararası Geleneksel Türk Mezar Taşları*, 19–21 Eylül 2018, Bakü/Azerbeycan: s. 133-160.

Çoruhlu, Yaşar (2018). “Türk Mezar (Ölü) Taşlarının Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Türk İslâm Dönemindeki Devamı ya da Dönüşümü Üzerine”, *I. Uluslararası Geleneksel Türk Mezar Taşları*, 19–21 Eylül 2018, Bakü/Azerbeycan, 2019, s.482-497.

Demir, Mustafa (1999). “Anadolu’da Mezarlıkların İlk Türk Şehirleşmesindeki Rolü”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, 18-20 Aralık 1998, İstanbul: Mezarlıklar Vakfı Yayınları, s. 471-477.

Eyice, Semavi (1996), “Mezarlıklar ve Hazireler”, İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 121-134.

İpek, Nedim (2021). “19. Yüzyılda Fatsa Kasabası”, *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu I*, Ankara: Fenomen Yayınları, s. 631-645.

Ordu Belediyesi (2019). Ordu Evleri Envanteri. İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı Kouma Uygulama ve Denetim Şube Müdürlüğü, Ordu.

Özdemir, Mustafa (2006). *Bolaman Çayı Havzası’nın Coğrafyası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

Öztürk, Özhan (2012). *Pontus Antik Çağdan Günümüze Karadeniz’in Etnik ve Siyasi Tarihi*, Haz. E. Çelik, Ankara: Genesis Kitap.

Yediyıldız, Bahaeddin (1985). *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Yediyıldız, Bahaeddin ve nal stn (1992). *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları I 1455 Tarihli Tahrir Defteri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yediyıldız, Bahaeddin (2018). *Hacimiroğulları Beyliđi'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler*, Ordu: Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.